

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИРШЕННЯ

Розглянуто актуальне питання забезпечення якості освіти у вітчизняних закладах вищої освіти. Завдання забезпечення якості освіти є багатоплановим та багатоаспектним, включає наявність необхідних кадрових, фінансових, матеріальних, інформаційних, наукових, навчально-методичних ресурсів; організацію навчального процесу, що відповідає сучасним тенденціям розвитку національної та міжнародної освіти; контроль освітньої діяльності університету та якості підготовки фахівців на всіх етапах навчання на університетському, державному, міжнародному рівнях. Забезпечення якості освіти гарантується законодавчими актами та положеннями й орієнтується на міжнародний досвід впровадження систем управління якістю, які спрямовані на поліпшення якості надання освітніх послуг, підвищення стабільності діяльності закладу вищої освіти та скорочення його непродуктивних витрат на основі проведених соціологічних досліджень, анкетування студентів, рекомендацій внутрішніх аудиторів, вдосконалення документообігу та ін.

Ключові слова: вища освіта, якість, забезпечення якості, оцінювання якості, контроль, професійна підготовка, система якості.

Постановка проблеми. Реформування української освітньої системи призвело до появи актуальної проблеми створення вітчизняної системи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти. По-перше, це обумовлено євроінтеграційним розвитком держави, що зумовлює врахування закордонного досвіду в забезпеченні конкурентоспроможності випускників вищої школи на ринку праці, по-друге, розвиток системи вищої освіти та підвищення якості вищої освіти є стратегічним національним пріоритетом кожної держави, оскільки це безпосередньо пов'язано з розвитком економіки та суспільства [1].

Згідно з [2] виділяють три елементи якості вищої освіти: якість потенціалу вищої освіти, якість процесу вищої освіти і якість результату вищої освіти. Якість потенціалу вищої освіти виражається в таких характеристиках, як якість освітнього стандарту, якість освітніх програм, якість матеріально – технічної та інформаційно-методичної бази, якість науково-педагогічних кадрів, якість викладання (навчального процесу, педагогічної діяльності), якість наукових досліджень, якість підготовки абітурієнтів і студентів, якість виховання тощо. Якість процесу вищої освіти – це якість технології освіти, використання активних форм навчання, контролю освітнього процесу, якість мотивації викладацького складу на творчість і ефективність педагогічної роботи, якість ставлення студентів до освіти, інтенсивність освітнього процесу, управління освітою, методи презентації знань. Якість вищої освіти характеризує також результат освітньої діяльності: усвідомлення професіоналізму, розпізнання й реалізація індивідуальних здібностей і особливостей, задоволення вимог споживачів, працевлаштування, кар'єра й заробітна плата, оволодіння методологією самоосвіти, наявність гарантії застосування отриманих знань і практичних навичок з вигодою для дипломованого спеціаліста.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблеми забезпечення, підвищення та оцінювання якості освіти присвячено велику кількість наукових праць, а саме, Н. Байдацька досліджувала педагогічні умови моніторингу якості навчальних досягнень; О. Вознюк, О. Дубасенюк, Н. Нестерова висвітлювали питання оцінювання якості в контексті психолого-педагогічних підходів. Питання кваліметричного підходу оцінювання якості освіти розглядали О. Купцова, Е. Яковлев. Системний підхід оцінювання якості підготовки випускників висвітлено в роботах О. Локшина, О. Марушина. Аналіз методів оцінювання якості проводили В. Лапшов, О. Ламанов, В. Фокін [3, с. 239]. Упродовж останніх років виконано великий обсяг наукових досліджень з вивчення питань гармонізації національної системи вищої освіти до європейської. Проблеми якості вищої освіти активно досліджували І. Анненкова, В. Байденко, В. Білокопитов, Я. Болюбаш, О. Зінченко, В. Кремень, О. Ляшенко, О. Павлова, М. Степко, Ю. Чортюк та інші вітчизняні вчені. Створення та впровадження систем якості у вищій освіті досліджені у роботах таких вчених як: О. Волков, Л. Віткін, Г. Хімичева, А. Зенкін, В. Белов, В. Логачов та ін. Окреслена проблема перебуває в центрі наукових пошуків і закордонних дослідників: К. Інгенкамп, К. Кюдер, К. Пірсон, П. Рюлон, М. Річадсон [4, с. 25].

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає можливість стверджувати, що розроблення механізмів оцінювання якості освіти є складною проблемою. Про це свідчать дослідження Н.Г. Діденко,

Ю.Ф. Зіньковського, С.А. Калашнікової, В.І. Лугового, Т.О. Лукіної, О.П. Мещанінова, В.М. Огаренка, Ю.М. Рашкевича, Ж.В. Таланової та ін. [5, с. 8].

Постановка завдання. Мета статті полягає у висвітленні факторів, що впливають на розвиток системи оцінювання та забезпечення якості освіти, а також шляхів її підвищення.

Виклад основного матеріалу. Аналіз спеціальної літератури та результатів міжнародних досліджень у галузі оцінювання якості освіти свідчить про відсутність однозначного тлумачення цієї категорії, її багатогранність [6, с. 8], яка за своєю сутністю відображає різні аспекти освітнього процесу – філософські, соціальні, педагогічні, політичні, демографічні, економічні та інші. Згідно зі статтею 11 Всесвітньої декларації ЮНЕСКО з вищої освіти [7], якість у сфері вищої освіти є багатовимірною концепцією, що повинна охоплювати всі її функції та види діяльності: навчальні та академічні програми, наукові дослідження та стипендії, укомплектування кадрами, студентами, будівлі, матеріально-технічну базу, обладнання, роботу на користь суспільства та академічне середовище. Крім того, якість освіти розглядається ще й як сукупність властивостей освіти, що визначають її здатність задовольняти відповідні потреби особистості, суспільства, держави відповідно до призначення освіти.

Законом України "Про вищу освіту" [8, с. 6], визначено якість вищої освіти, як рівень здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її компетентність відповідно до стандартів вищої освіти. У статті 16 даного нормативного акту [8, с. 17] зазначено, що система забезпечення якості вищої освіти в Україні складається із: системи забезпечення вищими навчальними закладами якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості); системи зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів та якості вищої освіти; системи забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти. Згідно з даним нормативним актом до компетенції Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти входять: формування вимог до системи забезпечення якості вищої освіти; розроблення положення про акредитацію освітніх програм; аналіз якості освітньої діяльності українських закладів вищої освіти; проведення ліцензійних експертиз; формування єдиної бази даних запроваджених вищими навчальними закладами спеціалізацій, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти.

Для отримання об'єктивної оцінки якості вищої освіти, на думку провідних фахівців, треба дотримуватися певних принципів, а саме: відповідність до єдиних освітніх стандартів згідно з міжнародним рівнем; дотримання єдиної системи критеріїв оцінювання компетентностей та компетенцій випускників вузів; вимірність всіх показників на кількісному рівні для уникнення суб'єктивності в оцінках; оцінювання показників у динаміці, що дозволяє отримати об'єктивну картину підготовчого рівня; удосконалення та адаптація методів тестування як об'єктивних методів діагностики рівня знань; виконання єдиної інформаційної системи, що забезпечує відкритість та доступність до інформації щодо рівня освіти як для абітурієнтів, так і для роботодавців; наявність єдиної системи якості підготовки для всіх вищих навчальних закладів [9].

Згідно з даними, наведеними у літературних джерелах, основними чинниками, що забезпечують якість освіти, є професійна підготовка викладачів, навчально-методичне забезпечення навчального процесу, наявність системи контролю й оцінювання викладання, рівня знань студентів, застосування сучасних освітніх технологій у навчальному процесі, залучення викладачів і студентів до науково-дослідної діяльності, відповідність програм навчальних дисциплін сучасним вимогам, належне матеріально-технічне забезпечення навчального процесу, забезпеченість науковою літературою, що відповідає сучасним вимогам, використання матеріалів соціологічних та інших досліджень, спрямованість викладання на формування соціальних якостей сучасного фахівця, стимулювання самостійної роботи студентів, контакти з провідними зарубіжними фахівцями [10].

Спираючись на дані наукових досліджень, розрізняють внутрішні й зовнішні чинники якості освіти, які характеризують освітній процес, його результат і систему освіти загалом. Система внутрішнього забезпечення якості освіти реалізується через процедури ліцензування й акредитації та здійснюється через самооцінювання діяльності вищого навчального закладу за певними кількісними та якісними критеріями, визначеними стандартами вищої освіти. Система контролю за якістю освіти на рівні вищого навчального закладу охоплює: контроль якості навчального процесу (його організацію, кадрове та дидактичне забезпечення); контроль якості підготовки фахівців (оцінювання знань, результатів працевлаштування та подальшого кар'єрного зростання випускників). Внутрішня оцінка рівня забезпечення якості освіти у вищому навчальному закладі здійснюється також через систему ректорських контрольних робіт і систему державних екзаменаційних комісій. Зовнішня система забезпечення якості (зовнішнє експертне оцінювання діяльності ВНЗ) в Україні є на стадії проведення заходів щодо адаптації національної системи забезпечення якості до стандартів і рекомендацій із забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. Таким чином, розпочалося формування системи моніторингу й визначення рейтингу вищих навчальних закладів, яка при оцінюванні діяльності ВНЗ орієнтується на міжнародні показники [4, с. 29].

Одним із можливих шляхів забезпечення якості освітніх послуг є розроблення та впровадження систем управління якістю на відповідність міжнародним стандартам ISO 9000, основоположні принципи яких наведено в таблиці 1. Проте необхідно відзначити, що створення й впровадження системи управління якістю не може гарантувати термінове підвищення якості навчання. Цей процес послідовний і безперервний. У разі формального застосування системи управління якістю, при якому основні принципи не будуть діяти постійно, виникає ризик, що вона може стати навіть на заваді розвитку навчального закладу [11].

Таблиця 1

Основні принципи управління якістю

Орієнтація на споживача	<i>Вивчення потреб і оцінка ступеня задоволення споживача</i>
Системний підхід	<i>Поліпшення діяльності всієї організації</i>
Залучення всього персоналу	<i>Кожний працює для досягнення загальної мети</i>
Прийняття рішень на основі фактів	<i>Застосування методів математичної статистики</i>
Роль керівництва	<i>Вивчення створення умов для розвитку організації</i>
Постійне вдосконалення	<i>Стратегія організації на покращення продукції, процесу, системи управління</i>
Процесний підхід	<i>Орієнтація процесу на кінцевий результат</i>
Співробітництво	<i>Для взаємної вигоди</i>

В Україні вже є вищі навчальні заклади, які пройшли сертифікацію своїх систем якості за міжнародним стандартом, та навчальні заклади, які створюють такі системи, але не орієнтуються на їх сертифікацію. Зважаючи на це, створення та впровадження систем управління якістю у вітчизняних вищих навчальних закладах є актуальним завданням сьогодення.

Основними завданнями впровадження системи управління якістю у вищих навчальних закладах є: підвищення якості наукових досліджень і підготовки фахівців через поліпшення управління діяльністю ВНЗ та основними процесами; забезпечення міжнародного визнання якості основних продуктів діяльності ВНЗ за допомогою сертифікації систем управління якістю відповідно до міжнародних стандартів; підвищення конкурентоспроможності ВНЗ на національному та міжнародному ринку освітніх послуг; вдосконалення нормативно-правової бази вищої освіти [12, с. 261].

Актуальність впровадження міжнародних стандартів у систему вищої освіти України обумовлює той факт, що відповідна їм система якості дозволяє значно зменшити вплив негативних чинників вищої освіти завдяки більш чіткого вирішення організаційних завдань, підвищення ролі нормативного регулювання діяльності ВНЗ та зменшення ролі ручного управління.

Висновки. Перед вищою професійною освітою в Україні стоять дуже складні завдання. Лише забезпечивши високу якість освітніх послуг, можна бути впевненими у виконанні вищою освітою свого призначення, створенні умов для розвитку людського потенціалу країни. Вивчення світової практики дозволило зробити висновок, що методологічним підґрунтям побудови в Україні якісної системи вищої освіти є системний підхід до вирішення цього питання, тобто концепція реформування вищої освіти повинна передбачати побудову рівневої системи управління якістю: на рівні окремого вищого навчального закладу, на національному рівні та на міжнародному рівні.

Таким чином, очікувана якість освіти формується під впливом сукупності умов та чинників, які охоплюють методологічні, теоретичні та практичні аспекти управління освітою. Огляд чинників, що спрямовані на покращення якості, показує, що шлях до якісної вищої освіти пролягає через визначення її правильних стандартів, достатню ресурсну забезпеченість, високу кваліфікованість кадрів, правильну структурну організацію та ефективне управління. Однією з умов підвищення якості вищої освіти є посилення відповідальності ВНЗ за результати своєї діяльності шляхом розширення демократичних засад їх функціонування та поглиблення автономії [13, с. 28].

Використані джерела

1. Управління якістю освіти у вищих навчальних закладах [Текст] : навч. посіб. / У 2-х ч. Теоретичні засади формування систем управління якістю надання освітніх послуг / кол. авт.; за заг. ред. чл.-кор. НАН України В.С. Загорського. – Львів: ЛРІДУ НАДУ. – 2011. – Ч.1. – 136 с.
2. Клімова Г.П. Підвищення якості освіти – пріоритетний напрямок реформування вищої школи України [Електронний ресурс] / Г.П. Клімова. – Режим доступу: <http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2014/11/Klimova.pdf>.
3. Яфонкіна І.П. Проблеми оцінювання якості освіти в Україні в контексті державної політики [Електронний ресурс] / І.П. Яфонкіна // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – №3-2. – С. 239-241. – Режим доступу: <http://education/unian.net>
4. Кубанов Р.А. Якість освіти: суть поняття та особливості оцінювання [Текст]: / Р.А. Кубанов // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Луганськ. – 2013. – №13 (272). – Ч. II. – С. 25-31.

5. Управління якістю освіти: досвід та інновації [Текст]: колективна монографія / під заг. ред. Л.Л. Сушенцевої, Н.В. Житник. – Дніпропетровськ: ІМА-прес. – 2014. – 462 с.
6. Організаційно-методичне забезпечення моніторингових досліджень якості загальної середньої освіти [Текст]: Монографія / За ред. Ляшенко О.І. – К.: Педагогічна думка. – 2011. – 160 с.
7. Всесвітня декларація про вищу освіту для ХХІ століття: підходи та практичні заходи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sde.ru/files/t/pdf/5.pdf>
8. Алфьорова О.С. Теорія та практика державного управління [Електронний ресурс]: / О.С. Алфьорова. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua>
9. Закон України "Про вищу освіту" №1556–VII, із змінами від 01 липня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>
10. Ніколаєвський В.М. Соціологічна освіта в Україні: критерії та освітні стратегії досягнення якості [Електронний ресурс] / В.М. Ніколаєвський – Режим доступу: http://www.sociology.kharkov.ua/docs/chten_01/nick.doc.
11. Ріктор Т.Л. Якість освітніх послуг як показник економічного розвитку України [Електронний ресурс] / Т.Л. Ріктор. – Режим доступу http://www.confcontact.com/2012_06_14/ek3_rikto.htm
12. Габер А.А. Удосконалення науково-методологічних засад забезпечення якості вищої та післядипломної освіти в сфері метрології [Текст] : дисертація на здобуття наукового ступеня к.т.н.: спец. 05.01.02 – стандартизація, сертифікація та метрологічне забезпечення / А.А. Габер – Одеса. – 2015. – 188 с.
13. Хворостяна Н.В. Аналіз основних чинників, які забезпечують якість освіти [Текст] / Н.В. Хворостяна, М.В. Велікжаніна // Економіка і регіон. – Полтава: ПолтНТУ – 2012. – №3 (34) – С. 25-29.

Lappo I.

PROVIDING OF QUALITY OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS OF SETTLEMENT

Considered actual issues of quality education in the institutions of higher education. The task of assurance quality of education is an interdisciplinary and multidimensional, including the necessary human, financial, material, information, research, teaching resources; organization of educational process that meets modern trends of national and international education; control educational activities of the university and the quality of training at all stages of education at the university, national, international levels. There are internal and external factors of the quality of education that characterize the educational process, its result and the education system as a whole. The system of internal quality assurance is implemented through the procedures of licensing and accreditation and through the self-assessment activities of educational institutions in defined quantitative and qualitative criteria defined by standards of higher education. The system of control over the quality of education in higher education institutions includes: quality control of educational process (organization, personnel and didactic support); quality control of training (knowledge assessment, results of employment and further career growth of graduates). Internal assessment of the level of quality assurance in higher education is also carried out through the system of rector tests and the state examination boards system. External quality assurance system (external expert evaluation of activities of higher education institutions) in Ukraine is at the stage of carrying out of measures on adaptation of the national system of quality assurance standards and guidelines for quality assurance in the European higher education area. The quality of education is guaranteed by laws and regulations and is focused on international experience in implementing quality management systems, aimed at improving the quality of educational services, improving the stability of the institution of higher education and reducing its unproductive losses on the basis of sociological research, questioning students of recommendations of internal auditors, improving workflow, etc. The main tasks of implementing of a quality management system in higher education are: improving the quality of research and training through improved management of the institution and key processes; achieving international recognition of the main products using quality management system certification to international standards; increase competitiveness at the national and international market of educational services; improvement of the legal framework of higher education. The path to quality higher education runs through determination of the correct standards, adequate resource availability, high qualification of personnel, proper structural organization and effective management. One of the conditions for improving the quality of higher education institutions is to strengthen accountability for their performance by expanding the democratic principles of their functioning and deepening of autonomy.

Key words: higher education, quality, quality assurance, quality evaluation, monitoring, training, quality system.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2016 р.